

POKOL BÉLA

A hivatásos politikus

Az utóbbi évtizedek nagy társadalomelméletei a modern társadalom szerkezetét, belső tagoltságát — túl a nagy embercsoportok (osztályok, rétegek) differenciáltságán és összefüggésén — a funkcionális tevékenységeket összefogó egységek (társadalmi alrendszerek, „mezők”, szférák, komplexumok stb.) elkülönültségeivel írják le. Ha közelebbről szemügyre vesszük az egyes „alrendszerek” leírásainak empirikus határait, illetve azt, hogy mit is elemeznek az elméleti szociológusok, amikor az egyes „társadalmi mezők” (Bourdieu) vagy alrendszerek (Luhmann) belső szerveződését írják le, kiderül, hogy tulajdonképpen a professzionális tevékenységek szerveződése lebeg a szemük előtt, például a jogászság, a tudósok vagy a művészek tevékenysége és ezek formáló mechanizmusai. Ezért itt nem egyszerűen társadalmi alrendszerrel, társadalmi mezőről kell beszélnünk, hanem a *professzionális alrendszerek belső szerveződéséről* (lásd Pokol 1990; 1991). Ezzel a társadalmi alrendszer fogalmát leszűkítő korrekcióval — a laikus tevékenységek kiiktatásával — szükségessé válik a szociológiai rendszerelmélet egy sor kiindulópontjának újragondolása. Ilyen korrekció mellett például a modernizáció nem írható le többé a társadalmi alrendszerek pusztán strukturális és funkcionális elkülönüléseként, hanem tematizálni kell a mindennapi élet területét is. A modernizáció ebből a szempontból úgy foglалható össze, mint a különböző tevékenységek professzionalizálódása és ezek sajátos mechanizmusainak kiszakadása a mindennapi életből. E korrekcióval a professzionális tevékenységeket szervező mechanizmusok és maguk az aktusok kerülnek az elmélet középpontjába. A politika alrendszere esetén például a hivatásos politikusokat formáló mechanizmusok elemzése válik fontossá.

A következő oldalakon először tisztázni igyekszem a *par excellence* politika és a végrehajtó jellegű közigazgatás viszonyát (1); majd a hivatásos politikus alakjának főbb típusait (2); ezután a hivatásos

politikusok kariervonaláiban megmutatkozó fontosabb modelleket mutatom be (3); majd kiteérek a hivatásos politikus alakjával szemben mindig újra felbukkanó ideológiák érveire (4); és végül az eddig kidolgozott aspektusok alapján röviden áttekintem a hazánkban kialakuló új hivatásos politikuscsoportok néhány fontosabb ellenzójét (5).

1. A POLITIKA ALRENDSZERE ÉS A KÖZIGAZGATÁS

A modern demokratikus politikai rendszerek és főbb aktoraik tevékenységének megértéséhez a politika és a közigazgatás elkülönültségéből kell kiindulnunk. Ezt az elkülönülést már Max Weber jelezte a századelőn, és azóta a folyamat — a részleges összefonódottság fennmaradása mellett is — egyértelműbb lett. A közigazgatás szférája — miután mind sűrűbb szövődékű jogi szabályozás alá vonták, és ezzel a politikai szempontú mérlegelés helyett egyre inkább a pusztá jogalkalmazói szerep került előtérbe — fokozatosan elkülönült a valamikor egységes politikai államtól. Más oldalról az a tény, hogy a politizálás egyre szélesebb tömegekre terjedt ki és széttagolódott többszintű szervezeti rendszerekre, felerősítette a politikai szférájába tartozó területek elkülönülését a jogilag megszelídített, végrehajtott jellegre szűkített közigazgatástól.

Weber leírásában ez — a hivatásos politikus és a közhivatalnok viszonyában megfogalmazva — így szól: „A szakképzett hivatalnoksereg uralomra jutásával egyidejűleg fejlődött ki — bár sokkal kevésbé érzékelhető átmenetekkel — az »irányító-politikus« alakja... A közhivatalnokoknak két, ha nem is szervesen, de mindenképpen láthatóan különálló kategóriára kellett válniuk, egyfelől szakhivatalnokokra, másfelől »politikai hivatalnokokra«. A szó tulajdonképpeni értelmében vett »politikai« hivatalnokok külsőleg általában arról ismerhetők fel, hogy bármikor, tetszés szerint áthelyezhetőek vagy elbocsáthatóak vagy »rendelkezési állományba« helyezhetőek” (Weber 1970: 396–399.). Ezt a depolitizálódást, hasonlóan a jogász vagy a tudós depolitizálódásához, egy sor elemzés megkérdőjelezte az elmúlt évtizedekben, és részleges összefonódottságokat kimutatva az egész elkülönülési tételt elvetette mint tévedést. Megítélésem szerint azonban az elkülönülés az elvetésével a modern társadalmak strukturális alapviszonyait értenénk félre, ezért írásomban — megmaradva Weber kiindulópontja mellett — inkább azt igyekszem majd feltárni, hogy milyen működési modellek esetén valószínűbb a politikusi és a közhivatalnoki tevékenység összefonódása, és milyen esetekben következik be az elkülönülésük.

Már itt jeleznem kell, hogy például az alkotmányjogi intézményrendszer különböző modelljei eltérő tendenciákat erősítenek fel a politika és a közigazgatás viszonyában. Prezidenciális kormányforma esetén, amikor az államfő egyszemélyben birtokolja a politikai irányvonal kialakításának jogosítványait, nagyobb a valószínűsége, hogy nem a hivatásos politikusok, hanem a tekintélyes szakemberek köréből válasz-

tanak minisztereket, akik tevékenységüket kevésbé a politikai alternatívák és erőcsoportok, mint inkább a szakmai elképzeléseik szerint alakítják. Mivel a parlamenti párterőviszonyok hidegen hagyhatják a prezidenciális kormányforma miniszterét — az állam elnöke válthatja le és nem a parlament —, így esetleg a politika nyomását csak csekély mértékben észleli. Az Egyesült Államok esetében gyakori ez a kiválasztási forma, és az elmúlt években még gyakoribbá vált. De a fél-prezidenciális francia modellben is megfigyelhető a „nem-politikus-miniszter” kiválasztási forma. Ugyanez jórészt lehetetlen erős parlamentáris kormányforma esetén, mivel itt — a szimbolikus jogkörű államfő mellett — a miniszterelnök a politikaalakítás középpontja, akinek folyamatosan törekednie kell kompromisszumok kialakítására a parlamenti pártvezérekkel, elsősorban saját pártbeli vezető kollegáival, de kisebbségi helyzet esetén a koalíciós partnerekkel is. Itt éppen ezért nem rekeszthetők ki a politikusok az államhatalom csúcspozícióit jelentő miniszteri székekből. De nemcsak a miniszteri pozíciókba kerülnek így politikusok, hanem az egyes minisztériumok csúcsain levő vezérlési stábokat is ők alkotják. (Politikai államtitkárok, parlamenti államtitkárok, vagy államminiszterek, kabinetigazgatók említhetők itt.)

Az utóbbi eset azt jelenti, hogy a tényleges állami döntési pozíciók — miniszteri, államtitkári stb. posztok — azok kezébe kerülnek, akik a politikusi pályát élethivatásként választották és akik a politikai alternatívák és erőviszonyok fényében rostálják meg a szakmailag lehetséges döntési alternatívákat. Ebben az esetben spontán módon elkülönülnek olyan fél-politikai-ideológiai, illetve fél-szakmai stábok, amelyek a tudományos szférában lecsapódott döntési alternatívákat politikai következményeik oldaláról folyamatosan feldolgozzák, és a politikusoknak „kézre adják” mint a saját vagy a rivális politikai táboroknak jobban kedvező alternatívákat. Ilyen — például a jog és a politika közötti „szürke zónában” — a jogpolitikai szerepet betöltő jogászprofesszorok serege (lásd Pokol 1992), vagy — mint más területen — az oktatáspolitikusok, a gazdaságpolitikusok stábja stb., akiknek közös jellemzője, hogy nem annyira eredeti tudományos felfedezésekre törekszenek, mint inkább ezek végeredményeire figyelnek.

Ezzel szemben a nem politikus miniszteri gárda esetén a minisztériumok csúcsain is szakmai tekintélyek állnak, akik — szakmai meggyőződésük szerint — közvetlenül valamelyik szakmai alternatívát fordítják át politikai döntéssé. Ekkor a társadalom empirikus érdekviszonyai és az ezekből is következő politikai tagoltság csak kismértékben tudják formalizáltan — tudniillik a parlament és a nyilvánosság előtti harcokban — befolyásolni a törvényelőkészítési folyamatot. Ez a mechanizmus így egy idő után jobban „beviszi” a politikát a döntések szakmai indoklásába — természetesen szakmainak álcázott érvelési mód formájában. A politizálás határozottabb elkülönülése és formalizáltabb becsatornázása az állami döntésekbe, illetve közvetlenebb befonódása a közigazgatási-szakmai döntéselőkészítési folyamatokba tehát nagy mér-

tékben függ a kormányforma alakulásától; az elkülönülés meghatározott kormányforma mellett tisztább alakban tud megjelenni.

Kiindulópontunk tehát, a weberi intencióknak megfelelően, a politikusi és közhivatalnoki tevékenységszérák szétválása, ami nem egyszerűen mechanikus egymásmellettségüket, hanem funkcionális egymásrautaltságukat jelenti. A jogilag szabályozott közigazgatás a közhivatalnokokat megfosztotta korábbi döntési szabadságuktól, és a szabályokban rejlő programok végrehajtására redukálta szerepüket. Így azonban ez a szféra már alkalmatlan az állami programok kialakítására, és immár az irányító politikus az, akinek a feladatkörébe tartozik a mindenkori új programok folyamatos kiépítése. Az állami politika megformálása, és a közigazgatás számára végrehajtható programokká formálása a társadalom nyilvánossága előtt folytatott vitában kiharcolva és periodikusan visszatérő választásokon megmérve, egy-egy időszakra meghatározott politikuscsoportok (kormánypárt) kezébe kerül. Némileg élesebben megfogalmazva: a jogilag szabályozott és a politizálástól semlegesített közigazgatás tetszőleges programok lefuttatására szolgál, de a politikusok feladata, hogy mindig új és új programokkal lássák el. Röviden ebben foglalható össze a két szféra elkülönülése és funkcionális egymásrautaltsága.

2. A HIVATÁSOS POLITIKUS TÍPUSAI

A politikusi hivatás és tevékenység levált a korábban vele összefonódott szerepekről, ahogyan a politikai alrendszer is elkülönült a társadalom többi funkcionális alrendszerétől. A leválással együtt azonban létrejöttek a társadalmi alrendszerek között közvetítő szférák és az ezekre szakosodott stábok is. A hivatásos politikusok szerepfelfogását — korábbi rekrutációjuktól is függően — eltérően formálhatják az itt megfigyelhető tevékenységfajták. A hivatásos politikus szerepétől ma már elkülönül az ideológus, a közhivatalnok és a szaktudós tevékenysége, de ezek különböző mértékben rajta hagyják „lenyomatukat” az egyes politikusok szerepfelfogásán, és a különböző irányokban „szakosodott” hivatásos politikusok a politika különböző kapcsolódási pontjain tudják eljátszani ezt a szerepet. Ez tehát az egyik dimenzió, amely mentén a hivatásos politikusok reáltípusait elkülöníthetjük. Egy másik dimenzióban megkülönböztethetjük az „érdekkijáró” versus „népvezér” politikus típusokat attól függően, hogy az empirikus érdekcsoportok tagolódása szerint vagy az átfogóbb társadalmi csoportokra orientálódik-e az egyes politikusok tevékenysége.

E két dimenziót részletesebben kibontva, kezdjük először a politikai szféra különböző kapcsolódásai szerint megkülönböztethető politikus típusok leírásával.

1. A *dogmatikus* politikus az ideológusok absztrakt elveken nyugvó gondolkodását képviseli a politikában, aki a napi politika zajló eseményei fölött szilárd támpontokon „megtelepedve” ezekből dedukálja válaszait. Hidegen hagyják ad hoc érdekcsoportok, esetleges szakmai

érvek, vagy napi pártkompromisszumok, és pártbarátait eretneknek tartja, ha esetleg ilyen szempontok szerint orientálódnak.

2. A *bürokrata* politikus közhivatalnok mentalitású. Számára a fegyelmezett ügymenetek, a kiszámítható lépésrendek jelentik a legfőbb tájékozódási pontokat, és a szervezeti hierarchia szolgálati útjának tiszteletben tartásával vél bármit megváltoztathatónak. Szemben a dogmatikussal, pártja stratégiájának alakításánál bármely változtatást elfogad és támogat, amennyiben ez eléggé fokozatos, és a hierarchia lépcsőfokait bejárva válik döntéssé.

3. A *technokrata* politikus a politika és a tudomány kapcsolódási területén tudja eljátszani szerepét. Ideológiai affinitása kicsi, a szervezeti hierarchiák lépcsőrendjeit sem különösebben tiszteli, a problémákhoz döntően szakemberként közelít. A releváns tudományágak mindenkori letisztultabb megállapításait igyekszik alapul venni, és döntésének motívumait merőben „dologi szükségszerűségként” mutatja be. Viselkedése eltér a tudósétól, mert az általa „az” igaznak tartott megállapítások alternatívái nemigen érdeklik, és ezért érvelési alapját nem úgy tekinti, mint az egyik lehetséges és cáfolható állítást, hanem biztos és egyetlen döntési alapnak, amelyet ha a politikus ellenfelek vitatnak, csak szakmai hozzá nem értés miatt.

A második dimenzióban az empirikus érdekcsoportokra, illetve a nagyobb társadalmi csoportokra való orientálódás alapján tipizálhatjuk a hivatásos politikusokat.

1. Az *érdekkijáró* politikus a politikai és a gazdasági érdekek kapcsolódási pontjaira koncentrál. Elsősorban a mindenkori politikai döntések anyagi következményei érdeklik, köztük az egyes társadalmi csoportok eltérő anyagi érintettsége. Az ilyen politikus optimumra törekszik, amikor politikai döntési alternatívák között kell választania; az a célja, hogy hosszabb távon lehetőleg minél nagyobb legyen a döntés által pozitívan érintett egyének és társadalmi csoportok száma, mert ez növeli újjaválasztási esélyét, illetve pártjának támogatottságát. E típuson belül is sajátos helyet foglal el a meghatározott érdekképviselői szervekhez szorosan kötődő politikust, aki tulajdonképpen mint egy-egy érdekképviselői szerv (szakszervezet, parasztszövetség, gyáriparos szövetség stb.) „beépített embere” tevékenykedik a politikai pártokban, a parlamentben vagy egyéb politikai testületekben. Az érdekkijáró típuson belül ugyan csak sajátos altípust képvisel az a politikus, aki csak azt nézi, hogy a döntéseivel folyamatosan érintett érdekcsoportoknak milyen nagy a szavazótábora, és milyenek az anyagi lehetőségeik, egyszerűen, hogy a soron következő választások kimenetelét saját és pártja számára pozitívan vagy negatívan befolyásolják-e. Az előbbi altípus inkább a nyugat-európai parlamentekben található meg — és itt is kevésbé a pártvezérek körében, mint inkább a frakciók közkatonaik között, a „Hinterbänklerek” soraiban —, az utóbbi pedig inkább az Egyesült Államok politikai életének jellemző figurája.

2. A *népvezér* politikus e dimenzióban az érdekkijáró típus ellentéte. Átfogóbb közösségekben gondolkodik, és a gazdasági érdekeken túl erkölcsi, nemzeti, általános emberi problémák motiválják döntéseit. Nagyobb távlatok felől tekint a világra, kisszerűnek tartja és megveti a döntések közvetlenebb, az empirikus érdekekre tett hatásainak latolgatását. Amennyiben az ilyen típus karriert fut be, és sikerül bejutnia a parlamentbe, általában pártvezéri pozícióban tud csak tevékenykedni, szemben, a „hátsó padosri” szerepre rendeltetett érdekkijáró típussal.

Végül a harmadik dimenzióban aszerint tipizálhatók a politikusok, hogy szerepük egyes komponenseivel milyen mértékben rendelkeznek. A politikai szerep keretfeltételeit kompetitív pártrendszerben egyrészt 1. a nyilvánosság előtti fellépés adja, és az, hogy 2. hogyan képes a különböző szituációkban megvívni az érv- és szóhárbajokat az ellenfél politikusaival. Másrészt a modern politikus — legalábbis Európában — politikai pártok keretei között fejt ki tevékenységét, ezért a politikusi szerep keretfeltételeihez tartozik az is, hogy 3. a pártoknak átfogó stratégiát kell kidolgozniuk, és ezt folyamatosan karbantartani, továbbépíteni, illetve 4. a tagolt szervezetben szervezési feladatok tömegét kell a politikusoknak ellátnia, és 5. meghatározott szintű szakértelemmel kell rendelkeznie.

A keretfeltételeknek megfelelően tehát a hivatásos politikusnak rendelkeznie kell a tömegekre hatás képességével, a politikai ellenfelekkel való viták sikeres megvívásához szükséges képességekkel, továbbá pártstratégiai, illetve szervezési „talentummal”. Ezek a legfontosabbak. A modern társadalmak egyes szféráinak bonyolult szerkezete azt is megköveteli, hogy a hivatásos politikus bizonyos szakértelemmel rendelkezzen, hogy képes legyen a döntéshez szükséges információk kezelésére. Ezeket a képességeket a politikusok nyilvánvalóan eltérő módon és mértékben birtokolják, és ennek megfelelően kerülnek, mintegy spontán módon, politikai tevékenység különböző területeire — legalábbis egy normálisan működő kompetitív rendszer keretei között. E képességek megoszlása szerint a következő főbb politikus típusok különíthetők el:

1. A *karizmatikus* politikus a tömeggyűléseken tudja kifejteni hatását. Fellépésével feltétlenül morális tartást kell sugározni, és — az előbbi dimenzióban említett — orientálódását illetően a „népvezér”-nek az átfogó közösségekhez forduló gondolkodásmódját képviseli, szemben az empirikus érdekkijáró típussal. Ugyanakkor alkalmazkodva az adott helyzethez, az éppen jelenlévő tömeg kulturális sztenderdjeitől függ, hogy milyen témákat érint és milyen stílusban beszél. Nyilvánvalóan más módon lehet a kívánt hatást elérni egy vidéki kiscgazda tömeggyűlésen, egy városi értelmiségi közönség előtt vagy egy külvárosi munkásgyűlésen. A morális tartás és az őszinteség hitelt érdemlő megjelenítése azonban olyan képesség, amelyet a tömegekre ható karizmatikus politikus semmilyen körülmények között nem nélkülözhet.

2. A *debattőr* típusú politikus nem igazán a tömegekhez intézett szónoklatai révén tud csillogni, hanem akkor, amikor a nyilvánosság

előtt politikai ellenfelekkel csatáznak és álláspontját szópárbajban kell megvédenie. Más képességekre van szüksége, mint a szónokló, „prédikátor” típusnak: az improvizálás, a gyors reagálás képességére, a vitában szellemességre, magabiztosságra, humorérzékre. Nem zökkenthetik ki váratlanabb fordulatok sem, ezekre úgy kell reagálnia, hogy közben a közönségre, a helyre és bizonyos fokig még az átfogóbb összefüggésekre is — legalább nyomokban — állandóan figyelemmel van. A debattőr esetében nagy a kísértés szerepének túljátszására, s ha például nagyon agresszívvá válik, könnyen a párt „csahos kutyájának” bélyegzi a széles nyilvánosság, különösen a politikai ellenfelek pártsajtója. Bizonyos korlátok között azonban az agresszivitás a debattőr politikus nélkülözhetetlen kelléke.

3. A *pártstratéga* típusú politikusnak nem a tömegekre hatás az erőssége, még kevésbé a parlamenti szópárbajok sikeres megvívása. Pártja szürke eminenciásaként a háttérben hosszabb távú pártprogramokban gondolkodik, befolyását az ehhez szükséges információk birtoklása és feldolgozásuk képessége biztosítja. (A német szociáldemokrata pártban például Herbert Wehner volt az elmúlt évtizedekben tipikusan ilyen pártstratéga, míg a debattőr jellegzetes figurájaként a bajor Josef Strausst emlegették, a tömegekre hatni tudó karizmatikus politikusként pedig Willy Brandtra gondolhatunk). A pártstratéga többnyire a vezérkarban dolgozik, illetve az ilyen képességekkel rendelkező politikus „helyzete” a vezérkarban van. Mégsem tud igazán bejutni a párt első emberei közé, ha híján van a parlamenti kompetícióhoz és a nyilvános fellépéshez szükséges képességeknek.

4. Az *organizátor* a párt és a parlamenti frakció szervezési munkáiban jeleskedik. Ha az adott pártban nincs kellő számban az előbbi típusoknak megfelelő politikus, akkor a vezérkarba is feljuthat, de a kompetíció körülményei között e típus szürkesége a párt hanyatlásával járhat. Normális körülmények között jobbára a politikai élet középkádereivel azonos szinten van a helye.

5. A *pártszakértő* szintén nem a parlamenti plénumok vagy a pártkongresszusok vezérszónokaként arat sikert, ő inkább az állandó bizottságok döntéselőkészítője, a pártprogramok egyes szektorainak gondozója. Sok esetben nem is a párt apparátusában van a munkahelye, hanem egyetemi, főiskolai tanszéke lát el, pártmunkájával párhuzamosan, rutin oktatási és kutatási feladatokat. Valójában tudósnak álcázott politikus, mert tényleges tudományos tevékenységet — új összefüggések feltárása, a meglévő ismeretek újjakalkulálása értelmében — nem folytat, hanem csak a leülepedett tudományos megállapításokat, felismert összefüggéseket, kimunkált eredményeket igyekszik politikai szempontjainak megfelelően felhasználni, át dolgozni. A pártszakértőkkel gyakran találkozhatunk a különböző alapítványok intézeteiben, amelyek egy-egy párt szakmai háttérbázisát szervezik, vagy minisztériumi felső szintű kabinetekben (például Franciaországban) vagy a csúcspolitikusok tanácsadó stábjában.

6. Végül ki kell térni a politika hivatásos aktorainak egy kisebb és kevésbé ismert csoportjára is, a *politikai beszédírókra*. A modern társadalmak bonyolult feltételei között a hivatásos politikusokat munkájuk nagyon leterheli, és ez a teher a politikusi karrier csúcsein a legnagyobb. Ám épp a csúcson levő politikusok állnak a leginkább a nyilvánosság fókuszában, ahol minden kimondott szónak súlyos következményei lehetnek. A csúcspolitikusok nyilvános szereplésén mindig jelen vannak a hírlapírók, rádióriporterek, sokszor a tv-kamerák is, a nyilvános fellépés pedig egyszerre hat nagy tömegekre és mindig pozitív vagy negatív vissza hatással van a politikusra és pártjára. Mindez kialakította az elmúlt évtizedekben azt a gyakorlatot, hogy a pozíciók meghatározott szintje fölött politikus beszédíró(ka)t alkalmaznak, akik egy-egy nyilvános szereplés alkalmára felépítik az érvelést, kialakítják a stílust, szellemes szófordulatokat találnak ki. Szópárbaj esetén áttanulmányozzák az ellenfél eddigi érvelés módjait és ezek alapján reakció-sémákat dolgoznak ki. A nagy államférfiak — és jól sikerült előadásai, beszédei — mögött tehát egy alig látható stáb működik. Például az egykori amerikai elnöknek, John F. Kennedynek olyan állandó beszédírója volt, aki — az információk szerint — teljesen azonosult az elnök személyével, és nem lehet tudni, hogy az évtizedes szoros munkakapcsolat után vajon Kennedy politikai személyiségébe mennyi épült be beszédírója személyiségéből és viszont. Helmut Schmidt, volt német kancellár beszédírója a nyolcvanas évek végén kiadta visszaemlékezéseit, amelyekből kiderül, hogy a kancellár még egy fogadáson elhangzó, néhány perces beszédének szövegét is mindig elkészíttette beszédírójával. Utódja, Kohl kancellár viszont hajlamos arra, hogy beszédeit a helyszínen improvizálja, és mint megfigyelők megjegyzik, ez a spontaneitása, őszintesége miatt, az esetleges stilisztikai hibák ellenére is, sokszor pozitívabb hatású, mint a „hideg” és „elegáns” stílusú Schmidt beszédei. Ez a túlzott beszédírói igénybevétel hátrányait is jelzi. De néhány éve megírta memoárjait a nagy hatású szónoklatairól ismert Weizsäcker elnök beszédírója is. Ebből jól látható a csúcspolitikus és beszédírója kooperációjának lényege: Weizsäcker általában néhány vezérgondolatból álló vázlatot ad át beszédírójának, aki azután ezt „felöltözteti”, megszabott terjedelmű beszéddé formálja, majd az elnök még egyszer átdolgozza és kiegészíti. Végül is a beszédírót ugyancsak egyfajta szakértőnek tekinthetjük, aki a szépírói szempontokat „beviszi” a politikai szférába a kapcsolódási pontokon, és az író és a publicista szerepének néhány elemét veszi át.

3. A POLITIKUS KARRIERVONALAI

A nyugati országokban a hivatásos politikusok karriervonalai nagy eltéréseket mutat, szinte alig van olyan sajátosság, amelyet általánosnak, a modern politikai rendszerek többségére jellemzőnek tekinthetnénk. Például Angliában a központi és a helyi politikusok karrierútja között

nagyon kevés az átjárás, a helyi szintű politikusnak nem sok esélye van arra, hogy átkerülhet az országos politizálás színtereire. Németországban viszont az a főszabály, hogy nagyon kevés csúcspolitikus van, aki ne töltött volna be egykor helyi politikai pozíciót. Egy másik dimenzióban mutatja az eltérést a következő összehasonlítás. Franciaországban — az 1958-ban kezdődő V. Köztársaság óta — nagyon gyakori, hogy nem politikusi pályán befutott karrier után kerülnek emberek a politika csúcspozíciójába. Angliában vagy Németországban viszont ez elképzelhetetlen. A nagy eltérések miatt ezért ebben a részben inkább csak egy-egy dimenziót jelzünk, amelyek mentén legalább a szóródások láthatóbbá válnak.

a) *A politikusok rekrutációs bázisa.* Kissé egyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy a hivatásos politikusok rekrutációs bázisát a fiatal diplomás férfiak jelentik. Bár a nők aránya a politikusi karrier alsóbb posztjain valamivel kedvezőbb, a csúcspozíciókat jelentő miniszteri posztokon már csak 6 százalék volt nő az elmúlt 40 évben a nyugat-európai országokban (Thiébault 1991: 19). A rekrutáció nemcsak a diplomásokra szűkül le, hanem ezen belül elsősorban a jogászai végzettségűekre — ez főleg az Egyesült Államokra jellemző —, illetve a tanári diplomások jelentik a legnagyobb rekrutációs bázist (Eulau 1960; Thiébault 1991: 20). A jogászok közül is elsősorban az ügyvédi pályáról mennek át később a fiatalalok nagy számban a hivatásos politikusi pályára, ami érthető, hisz az ügyvédi munka mintegy „mini környezetben gyakorolt” politikusi tevékenység.

b) *A politikai karrier kiindulópontjai.* Mint már jeleztem, ebben a tekintetben nagyok az eltérések az egyes országok között. Ezek főként három dologra vezethetők vissza. A karriernek kiindulópontjait befolyásolja az, hogy az adott ország a kormányformák skáláján a parlamenti vagy prezidenciális kormányzathoz közelít-e inkább. Hasonlóképpen befolyásolja az, hogy az adott ország centralizált-egységes, vagy ezzel szemben decentralizált-föderatív jellegű-e. Végül meghatározó tényező az is, hogy az illető ország pártjai milyen mértékben centralizáltak. Ezek után nézzük meg a politikai karriernek kezdőpontjait néhány nyugati országban.

Németországban a helyi pártszervezetek elnökségeiben kezdődik a tipikus politikai karrier, és a professzionálissá válás útját jelzi, ha a helyi állami szervekben egyszerű tanácstagból polgármesterré lép elő a helyi pártpolitikus. Itt kell bizonyítani annak, aki a párthierarchián feljebb kíván emelkedni, és tagállami szinten is parlamenti képviselőségre pályázik. Csak e közbenső állomásról lehet országos szintre lépni, legyen szó akár párthierarchiában betölthető vezető pozícióról, akár a szövetségi parlamentbe való bejutásról. A központi pártvezérkarok rekrutációjára ezért mindenkor kötődik a tagállami szinten betöltött csúcspozíciókhoz. És viszont, akik eljutottak a párthierarchia csúcsára, ezután is harcba szállnak a tagállami miniszterelnöki és az ilyen szintű pártelnöki pozícióért (Herzog 1990: 43). Ez a modell tehát a fegyelmezett pártkatoná vonását erősíti meg még a csúcsra eljutott politikusokban is.

Bizonyos típusoknak ez a karriermodell nem túlzottan kedvező. Például az impulzív-debattőr típust a lassú, fokozatos emelkedés során hosszas erőpróbának teszi ki a pártapparátusok kontrollja és drillje, nagy kitartásra van szüksége ahhoz, hogy megmaradjon a politikusi pályán anélkül, hogy speciális képességei elsorvadnának.

Angliában az államszervezet egységessége miatt nem kötődik a karrier kezdete a helyi politikához. Aki az országos politikában kíván karriert befutni, annak inkább a központi pártszervek mellett kell eleinte valamilyen jelentéktelen pozíciót vállalnia, hogy innen azután megcélozhassa a parlamenti képviselőséget (Blondel 1991a: 6). A helyi politikusok nem kerülnek át a központi politikába sem a párt- sem az állami szervek szintjén. Fontos jellegzetesség az is, hogy nem politikai karrier után igen nehéz politikai csúcspozícióba kerülni, mert az angol alkotmányos szabályok szerint a miniszteri kinevezésnek előfeltétele, hogy az adott személy a parlament tagja legyen. Ez pedig a képviselőségért folytatott választási küzdelemben való helytállást jelent, ami a kompetitív politika körülményei között már ezen a szinten kizárja a nem professzionális politikust. S ha mégis egy párthoz közelálló szaktekin-télyt akarnak miniszterré kinevezni, akkor előtte lorddá üttetik, aki így, a felsőház tagjaként már kinevezhető miniszternek. A gyakorlatban azonban ez a megoldás nagyon ritkán fordul elő.

Franciaországban a politikai karrier két teljesen különböző irányból is indulhat. A karrier egyik útja itt is a helyi politizálással kezdődik, és innen vezethet városi tanácstagsághoz, majd — a párthierarchián belüli emelkedés esetén — városi polgármesteri pozícióhoz. A nagyobb városok polgármesteri tisztsége már fontos állomást jelent a központi politika posztjaihoz vezető úton és néhány év parlamenti képviselőség után — vagy anélkül — a legsikeresebbek miniszteri poszt várományosai lehetnek (Dogan 1975: 11; Blondel 1991b: 155). Francia specialitás, hogy a parlamenti képviselőségről miniszteri kinevezés esetén az alkotmányos szabályok szerint le kell mondani — a miniszteri poszt ideiglenessége pedig eleve prognosztizálható —, ezért gyakori, hogy a francia miniszterek párhuzamosan valamelyik nagyváros polgármesteri posztját is betöltik. Ez a megoldás megadja az élethivatásként űzött politikusi foglalkozáshoz nélkülözhetetlen háttérbázist, mint ahogy a legtöbb országban a miniszteri posztról való kiesés automatikusan a parlamenti képviselőségbe történő visszavonulással van lefedezve.

A másik karriervonal a miniszteri kabinetek tagságával kapcsolatos. Franciaországban az egyes miniszterek körül a saját minisztériumuk csúcán már az 1890-es években kialakult a miniszteri kabinet intézménye a mindenkor új miniszter tanácsadó és segítő szerveként. Az állandó minisztériumi közhivatalnok réteg fölött a kabinet a választási eredményektől függően rendre cserélődik, s így a győztes kormánypárt természetesen magával hozza új politikai prioritásait. A legtöbb nyugati országban a minisztériumok csúcseit elfoglaló politikusok stábjai (a miniszter helyettesei, a politikai államtitkárok, a parlamenti államtitkárok, az államminiszterek stb.) a győztes párt középszintű vezetőiből

rekrutálódnak. Ezzel szemben a francia miniszteri kabinetbe inkább a miniszter által kiválasztott, elsősorban személye iránt lojális, kezdő politikusok kerülnek. A későbbi csúcspolitikusok nagyobb része Franciaországban kabinetttagként kezdte pályafutását valamelyik miniszter mellett az elmúlt évtizedekben. (Egy-egy kabinet általában 8–10 főből áll, de a miniszterelnöké vagy a pénzügyminiszteré 30 fős is lehet, és amellet külső munkatársakkal is gyakran kiegészülnek a kabinetek.) Ez a fajta politikus-rekrutáció és szocializáció inkább a szervező típusú politikusokat hozza előtérbe, a fegyelmezett apparátus-embereket, és nem kedvez sem a vezér, sem a debattőr típusú politikusok kiválasztódásának. A későbbi miniszterek több mint egyharmada ilyen karriert futott be az elmúlt 40 évben, és ezek már eleve az ilyenfajta személyiségeket részesítik előnyben saját kabinetük felállításakor (Siwek-Poydesseau 1975: 18). Franciaországban a hivatásos politikus rétegek tehát erőteljesebben magukon viselik a közhivatalnok jellemzőit, mint az igazi parlamentáris kormányzás országaiban. Jóllehet a „hivatalnok-politikus” karriervonalnak ezt a dominanciáját egy időre megtörte az 1981-es szocialista váltás Franciaországban. Ekkor egy ideig a hagyományos nyugati minta érvényesült — tömegével kerültek csúcspozíciókba helyi pártpolitikusokból lett parlamenti képviselők —, de a fél-prezienciális minta szabályszerűségei szerint a miniszterek technokrata jellege azóta ismét felerősödött (Hähne-Kleszcz-Wagner 1987: 515–529).

Az *Egyesült Államok* modellje a politikusok karriervonalait illetően poláris ellentéte a francia mintának. Itt szinte kizárólag a helyi politika a karriervonal kezdőpontja, innen az út a tagállami parlamentbe vezet vagy a kongresszusi képviselőséghez — természetesen a versenyben való helytállás esetén. Kívülről csak nagy ritkán lehet csúcspozícióba jutni. Előfordul persze, hogy egy-egy szaktekintély elnöki tanácsadó lesz, és politikusi képességeket is felmutatva-szerezve ezután a politika magasabb köreibben is pozícióhoz jut. Ez azonban csak az elnök körüli végrehajtó hatalom szintjén valamelyik miniszteri poszt lehet, igazán a csúcsra jutni csak több éves választási küzdelemben való helytállás, és parlamenti pozícióban szerzett rutin után lehetséges.

Az európai utaktól lényeges eltérés, hogy politikai pozíciók elfoglalása mind helyi szinten, mind pedig magasabb, választott pozíciókra történő jelölés esetén kevésbé függ a szervezett párthierarchiák jóindulatától, sokkal inkább önön saját képességeikben bízó pályázóktól, akik kellő szervezés révén eséllyel indulhatnak a választási harcban. Amerikában ugyanis nincs folyamatos párttagság — bármely állampolgár regisztráltathatja magát a párton belüli „előválasztások” előtt az adott párt híveként, és ezzel jogot kap a szavazásra a párton belüli választásoknál, vagy maga is jelöltként léphet fel, és kitartó szervezés, megfelelő reklám és persze pénzügyi támogatók megnyerése esetén elindulhat a választásokon — minden előzetes pártapparátusi szelekció és jelölés nélkül. Így mindjárt a politikussá válás első fázisában próbára kell tennie a tömegek előtti szereplés, a tömegekre hatás képességét, majd felsőbb szinteken a debattőri készségeket, és továbblépni csak azok a politikus-

jelöltek tudnak, akik ezen a téren jó adottságokat mutatnak fel. Ha a francia mintában a miniszteri kabinettagsággal induló politikuskarrier a közhivatalnok típus vonásait erősíti, akkor itt a karizmatikus és népvézéri típusnak kedvező rekrutációs helyzet a demagógia irányában torzítja a politikusi szerepeket a tömegekre hatás állandó kényszere miatt.

Egy másik jellemzője ennek a „közvetlenségnek” a választókkal való folyamatos kapcsolattartás. Az egyéni érdekkijárásnak az Egyesült Államokban bevett formája a képviselőkhez és a szenátorokhoz folyamodás. A nyolcvanas évek adatai szerint egy-egy képviselő heti 2500 levelet kap választókerületének polgáraitól, illetve olyan érdekegyesületektől, amelyek fontosak a későbbi újjáválasztása szempontjából. (A szenátoroknál ez a szám 6600 ilyen kérelmet jelent.) Ezeket a leveleket mindig meg kell válaszolni, a fontosabbak esetében lépni is kell a politikusnak az ügyben, mert a mulasztás végzetes lehet a következő választás kimenetelére. Persze egy sor sztenderd válaszformula, komputerizált eljárás segít a megoldásban, de a politikusok személyi stábjának nagy részét ez a levelezési munka köti le (Jann 1986: 232).

Az érdekkijáró jelleg erősödését különös módon kényszeríti ki az az eljárás, amely a hetvenes években honosodott meg az Egyesült Államok politikai életében. A fontosabb érdekegyesületek több-kevesebb rendszerességgel egy 0–100-as skálán osztályozzák a politikusokat aszerint, hogy az érintettek számára releváns döntéseik pozitív vagy negatív előjelűek voltak-e. Ennek megítélésére alkalmasak a politikusok nyilvános felléséreiről készített elmezések is, de segítette az utóbbi években az is, hogy az amerikai kongresszusban a név szerinti szavazások sokszorosára növekedtek (az 50-es években évenként 35–40 ilyen döntés volt, a 70-es években évente átlag 1140). A választókerületekben a helyi lapok mindig közlik képviselőjük név szerinti szavazatát, így az egyes érdekképviseleti szervek folyamatosan ellenőrizhetik a képviselő állásfoglalásait. Osztályzataikat ma már összegző kiadványok tartalmazzák, amelyekből bárki láthatja az egyes csúcspolitikusok támogatottsági indexét.

A karriervonal modelljeit összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a legtöbb nyugat-európai országban a politikusoknak elsősorban a pártapparátus és a párhierarchia belső harcaiban kell helytállniuk és egyszersmind a választók és a parlament előtti nyilvános fellépés képességét is el kell sajátítaniuk; ehhez képest sajátos a francia modell, amelyben a félburokratikus politikus-karrier is megfigyelhető, míg az Egyesült Államokban ez teljesen hiányzik — mint ahogy a párhierarchiától függés is —, itt a legfontosabb a nyilvánosság előtti fellépés képessége.

4. A HIVATÁSOS POLITIKUS ALAKJÁNAK ELUTASÍTÁSA

A parlamentarizmus és a nyilvánosság előtti vitákon alapuló államvezetés a XVIII. századi Angliában formálódott ki. A kontinensről nézve a

művelt rétegek számára nem volt túlságosan vonzó az intrikáló és korrupt politikuscsoportok működése. E korszak politikai gondolkodói a politikai pártokat is csak „szükséges rosszként” ismerték el, de a demokrácia igazi formájának a régi görög idők közvetlen demokratikus megoldásait tekintették (lásd Hume 1968). Rousseau hosszú időre meghatározó erővel fogalmazta meg kételyeit a parlamenti képviseleti demokráciával szemben, amit a közvetlen demokráciához képest elfajzott állapotnak tekintett. A XIX. század végén, immár a pártokon nyugvó parlamentarizmusról szerzett több évtizedes tapasztalat birtokában a kontinens ismét nagyon határozottan kifejezte fenntartásait a nép akaratának hivatásos képviselőivel és pártvezérek általi közvetítésével szemben. A legkülönbözőbb irányzatok és gondolkodók tettek kísérletet olyan politikai formák kialakítására, amelyekben nincs helye a hivatásos politikus alakjának. A témáról írt nagy hatású összefoglaló művében Robert Michels a korszak politikai pártjait elemezve úgy vélte, hogy a demokráciában szükségképpen „kitermelődik” a hivatásos politikusok dominanciája, mint az „oligarchia vastörvénye”, mert nem lehet a hivatásos politikusok és pártjaik megjelenő közvetítő rétegét kiküszöbölni. Ez pedig azt jelenti, hogy ez a réteg rövid idő alatt önállósul a néppel szemben, és mint oligarchia maga uralkodik a demokrácia nevében a kismimizett nép fölött (Michels 1925).

A hivatásos politikusokkal szembeni ellenérzést az is csak néhány évtizedre csillapította, hogy a két világháború között a gomba módra szaporodó mozgalmak — szégyellték magukat pártnak nevezni a pártellenesség szellemi légkörében — diktatúrákat hoztak létre és szörnyűségeket műveltek. Az ötvenes, hatvanas években már nem volt talaja a parlamentarizmust megkérdőjelező ideológiáknak. A szocializmus országában a sztálinizmus gépezetéről megkezdődött leleplezések világsszerte takaréklángra állították a parlamentarizmus képviseleti demokráciájával szembeni kritikákat. Ezek a kritikák azután a hetvenes évek végétől kaptak ismét előre. Aki ismeri Michelst és a múlt századvég totalitárius ideológiákat előkészítő szellemi termékeit a pártokról, a parlamentarizmusról és a hivatásos politikusokról, az a *déja vu* érzésével fogadhatja a nyolcvanas években a politika színterén megjelenő „zöldek” ideológusainak megállapításait.

Párttá formálódva a zöldek meg is kísérelték, hogy a gyakorlatban érvényt szerezzenek a hivatásos politikus alakjával szembeni álláspontjuknak; és különféle szervezeti formákkal igyekeznek útját álni annak, hogy a mozgalom tartósabban kiemelkedjen a tömegből és hogy állandó pártvezérkar alakuljon ki. A parlamentbe bekerült képviselőiket a rotációs elv révén igyekeznek megóvni attól, hogy őket is elérje az „eredendő rossz”, a hivatásos politikussá válás. Párthatározat kötelezi a képviselőket arra, hogy mandátumuk félidejéhez érve kollektíve lemondjanak, és így — a választási törvény értelmében — a zöldek pártja listáján utánuk következő személyek kerülnek be utódként a parlamentbe a következő félidőre (lásd Szabó M. 1984: 170–179; Dicke–Stoll 1985: 451–465; e megoldás alkotmányjogi problémáiról: Vogt 1983: 500–517).

Sziszifuszi küzdelemnek tűnik ez a harc, amelynek egyik jellemző paradoxona, hogy az elmúlt tíz év legharcosabb fundamentalistái — akik az eredeti „szép” eszményekhez ragaszkodva ellenzik a hivatásos politikusok körének rögzülését pártjukban — épp olyan változatlan személyi kört jelentenek, mint a parlamentarizmussal „megalkuvók”. Tény, hogy a modern társadalom körülményei között megszűntethetetlen a professzionális politikus réteg elkülönülése éppúgy, mint a jogászok, a tudósok, a művészek és a vállalkozók rétegének kialakulása. A nem hivatásos politikusok teljesítménye alacsony hatákonyságúak, elégtelenek a komplex politikai döntések meghozatalára, a szakmai és a politikai komponensek egyeztetésére. (Lásd ehhez például a nem hivatásosokra épülő hamburgi tartományi parlament „Feierabend-Parlament” jellege miatti kritikákat: Walter 1986: 388–395.)

5. A PROFESSZIONALIZÁLÓDÁS KEZDETEI A MAGYAR POLITIKÁBAN

Alig néhány évvel a többpártrendszerű parlamenti kormányzásra való áttérés után, nálunk még csak tendencia a hivatásos politikus alakjának formálódása, illetve a politikai szféra önálló „stábjának” megjelenése.

a) *A politikusok rekrutációs bázisa.* A monolit hatalomgyakorlás éveiben a hatalmi szféra aktorainak kiválasztását és karriervonalait döntően a nyilvánosság mögötti apparátus-harcokban való helyezkedés határozta meg. Ha kialakultak is viták a háttérben, inkább szakmainak álcázott érvekkel folytak, és iratlan, de kemény szabály volt, hogy e viták bármely momentumának nyilvánosság elé vitele diszkvalifikálást von maga után. A „háttér-pluralizmusból” önmagát zárta ki, aki érveivel valamelyik újság lapjain próbált hatást elérni (Pokol 1991). Ez a szocializációs modell kizárta, hogy a többpártrendszerre áttérés után ebből a stábból nagyobb számú hivatásos politikus lépjen színre, illetve épp a fordulat után bármilyen korábbi politikai pozícióban betöltött tisztség egy ideig diszkreditálta a korábbi hatalmi stáb résztvevőit. (Mint szervező emberek persze az utóbbi időben ismét megjelentek a korábbi hatalmi stáb fiatalabb tagjai.)

A professzionalizálódó politika így alapvetően más társadalmi alrendszerekből rekrutálta az első időszak pártjainak vezérkarait, a parlamenti képviselőket és a minisztériumok csúcsainak politikusait (minisztereket, államtitkárokat). Érdemes kiemelni, hogy az eddigiekben a politikusrekrutáció még csak néhány száz pozícióra korlátozódott — zömmel az előbb említettekre (a pártok központi vezérkara, a parlament és a minisztériumok csúcsai), mivel az egy központból építkező pártok helyi szervezetei még olyan gyengék, hogy hivatásos politikusokat csak kis számban igényelnek. Ebből következik az is, hogy pártpolitizálás és párton belüli akaratképzés csak a pártok vezérkarai körül folyik, aminek produktumait azután a tömegsajtó szervei — a különböző pártokhoz

kötődés szerinti irányzatossággal — országosan szétterftik. E néhány száz politikus pozícióra talán három fő rekrutációs bázist lehet említeni.

1. A társadalomtudományi jellegű intézetekből, egyetemi tanszékekről került ki egy nagyobb politikus csoport, az átalakulás utáni első hónapokban. Az SZDSZ és a FIDESZ gyakorlatilag teljes vezérkarát innen vette, de a többi pártban is számottevő az arányuk. Egy részük azelőtt is politikáló kedvű tudósként volt ismert, de a fiatalabb évfjárt döntő része már eleve csak fedezékként használta az akadémiai intézeteket és egyetemi tanszékeket a nyolcvanas évek közepétől egyre élénkülő hivatalos hatalomtól eltérő irányú politikai tevékenységéhez. Olykor meghökkentő látvány volt, hogyan válik valaki csapnivaló tudós-jelöltből kiváló parlamenti debattórré, de ugyanígy az ellentéte is, amikor országos szaktekintélyű tudósból gyenge képességű politikus bukkant elő. Mindez persze jól példázza, hogy mennyire más képességek kellenek a kétféle hivatáshoz.

2. Egy következő nagyobb csoport a jogászoké. A volt ügyvédi praxis nem egy esetben néhány parlamenti fellépés után egy-egy párt csúcsára vagy annak közelébe röpítette a rutinos szónokot. De kamatoztatható volt az egyszerű jogász szakismeret is, amely az íróktól és tanáremberekéntől népes politikai porondon jó helyzetbe hozta a nem ügyvéd jogászokat is.

3. Végül a rekrutáció harmadik csoportját a tanárokból lett politikusok köre szemlélteti, ahol a politikussá válás esélyeit megnövelte, ha a tanári pálya bizonyos írói, közírói múlttal is összekapcsolódott.

A rekrutáció kérdéskörében ki kell még emelni — a pártpolitizálás központi kiépítettsége miatt — az *újságírók politikuspótló szerepét*. A mai magyar politikai rendszerben a politizálás súlypontja — a pártállásponatok érvényre juttatásában — döntően a sajtóban, a rádió-, illetve tv-adások menetében formálódik ki. Amennyiben egy-egy nagyobb városban helyi politizálás — alapvető, országos alternatívák tekintetében — egyáltalán folyik, legnagyobbbészrt a központi pártvezérkaroknak a tömegmédiák által „szétterített” alternatívái körül szerveződik. Az egyes újságok, rádió- és tv-szerkesztőségek spontán módon egy-egy párttal, pontosabban ezeken belül is egy-egy irányzattal fonódtak össze az elmúlt években. Egy-egy pártvezér számára ma még fontosabb az, hogy maga mögött tudja a pártjához közelálló újság, rádió és tv-szerkesztőség riporterét, mint az, hogy elnyerje helyi pártszervezeteinek többségi támogatását. Ez az átpolitizálódás úgy is felfogható, mint a csökevényesen kiépült pártszerveződés „funkcionális ekvivalense”, a párt egyfajta központi tájékoztatási irodája, amely gyorsan szét tudja teríteni a politikai alternatívákat, és megnyeri a társadalom politikázó tagjainak támogatását. A helyi és a regionális hivatásos politikusok csoportjainak hiányát így a pártosan elfogult újságírók, riporterok pótolják. Ez az elfogultság néha csak egyszerű tendenciózus szelekciót jelent az események bemutatásánál, de a legharcosabban párthű újságok, rádió- és tv-szerkesztőségek esetében sokszor „bértollnoki” teljesítmények is születnek egy-egy pártvezér és klikkje megbízásából. A szűkebb-

ben vett politikai alrendszer aktorai mellett így ma még a tömegkommunikációs szféra szereplőinek nagy része is mint politikuspótló működik, ám a következőkben csak a szűkebben vett politikusi pozíciók betöltőire figyelünk.

b) *A hivatásos politikusok háttérbázisa.* A nyugati politikusgárdák elemzésénél látható volt, milyen fontos kérdés a politikával az élethivatásként foglalkozó emberek számára az egzisztenciális biztonság megteremtése az egyes politikai pozíciók határozott idejű betöltésének feltételei között. A parlamenti képviselő vagy a nagyvárosi polgármester szintje felett már olyan munkateher nehezedik a vezető politikusra, amely teljes embert igényel, és elszakadást a korábban elért vagy remélt karriertől. Ezt hivatottak elősegíteni az egyes pártok nagy alapítványi intézetei, továbbképző központjai, vagy az olyan megoldások, amelyek a betöltött pozíció elvesztésekor a körből kihullóknak automatikusan „puhára esést” biztosítanak — miniszterség esetén parlamenti képviselőségbe, vagy mint a franciáknál látható volt, polgármesteri pozícióba. Magyarországon ezt a problémát a politikai szféra belső megoldásokkal még nem rendezte el, hanem a környező társadalmi alrendszereket felhasználva oldja meg a kiesés utáni egzisztenciális biztonságot. A csúcspolitikusok egy részét tudományos intézetekben, egyetemi tanszékeken várják üresen tartott státusok, hogy a következő választások után bukás esetén „puhára essenek”, de feltehetőleg az ügyvédi irodák is felfogják a „kieső” jogászok egy részét. E kérdés megoldatlansága miatt azonban bizonyos esetekben megalázó egzisztenciális helyzetek alakulhatnak ki majd a választások után, ezért a következő évek egyik fontos feladatának tűnik a hivatásos politikusrétegek e problémájának megoldása. Ma már nem lehet megoldás az egyetemi-tudományos szféra ilyen célú „működtetése”, sem a régebbiről már ismert „sportállások” kreálása, vagy a hatalom szférájából kiesettek számára „kádementőnek” használt intézmények fenntartása. A társadalom számára olcsóbb, ha tisztán elkülönített eszközöket és intézményeket épít ki erre a célra magán a politika szféráján belül, ahelyett, hogy a többi társadalmi alrendszer működésében idézne elő torzulásokat, a politika e funkcionális problémájának megoldatlansága miatt. És ez a torzulás csak fokozza az abból eredő problémákat, hogy a tömegmédiákba települt politizálás ma amúgy is egy sor szociológust, politológust, történészt, jogászt stb. „kvázi-politikussá” tett az elmúlt években, és egyetemi-intézeti bázison tulajdonképpen pártideológiai, rosszabb esetben bértollnoki munkát végeznek egy-egy párt számára. A politikának tehát megfelelőbb, a társadalom számára pedig olcsóbb lenne, ha a politikai szférán belül építené ki a hivatásos politikusok egzisztenciális biztonságának kereteit.

c) *A hivatásos politikus típusai.* A néhány éves professzionizálódás után már mutatkozik a politikusok eltérő képességek szerinti „szóródása”. A már említett rekrutációs bázisok azonban nem mindegyik politikus típushoz adtak kellő emberanyagot. Például az egyetemi, akadémiai emberek nagy aránya inkább a pártszakértő típus kialakulásának kedvezett, csillogó parlamenti debattőrök viszont csak elvétve akadnak mai

politikusaik között. Ritka kivételként a FIDESZ pártvezér Orbán Viktor említhető, vagy Tölgyessy Péter is ebbe a csoportba volt sorolható, amíg nem a saját pártbarátaival folytatott harc kötötte le, és a demagóg-népvezéri stílust preferáló Torgyán József debattóri képességei is vitán felüliek.

A tömegekre hatni képes népvezér szintén hiánycikk politikusaik soraiban. A fentiekén kívül itt talán megemlíthető az ügyvédi rutint a politikába kiválóan átültető Kónya Imre, vagy Antall József eddigi teljesítménye. E típusok szélsőségbe „hajlása”, például a debattóri szerep átalakulása a „héja” szerepébe, majd mindegyik nagyobb párt esetében megfigyelhető. Politikusaink nagyobb része azonban az eddigi tapasztalatok szerint inkább az organizátor típusú politikus képességével rendelkezik és a nyilvánosságtól elzárt bizottsági vagy frakció melletti munkában hasznosítható jobban. Plénum elé kerülve azonban a tudós körülményességével vagy a bürokrata unalmasságával szólalnak fel. Nem lehet persze tudni, hogy az első választás hőskorszaka után, az új párterőviszonyok mellett milyen arányban fogják ezek végleg elhagyni a politikai arénát. Egy részük feltehetően már alkalmatlannak bizonyult a politikus szerepre. Figyelve a nyilvánosság elé lépő politikusok sorainak átrendeződését, láthatóan maguk az érintettek is tisztában vannak ezzel és levonták a szükséges konzekvenciákat. Mindenesetre egy maroknyi tehetséges politikus már „színen van”, és a következő választások utáni politika professzionalizálódása már magasabb szinten folytatódhat.

HIVATKOZÁSOK

- Blondel, Jean 1991a. Cabinet Government and Cabinet Ministers. In: J. Blondel–Louis Thiébaud (ed): *The Profession of Government Ministers in Western Europe*. London: Macmillan 5–18.
- Blondel, Jean 1991b. *The Post-Ministerial Careers*. In: J. Blondel–Louis Thiébaud (ed): *The Profession of Government Ministers in Western Europe*. London: Macmillan 153–173.
- Dicke, Klaus–Tobias Stoll 1985. Freies Mandat, Mandatverzicht des Abgeordneten und das Rotationsprinzip des Grünen. *Zeitschrift für Parlamentsfrage*, 4, 451–465.
- Dogan, Mattei 1975. The Political Power of the Eastern Mandarins. Introduction. In: M. Dogan (ed): *The Mandarins of Western Europe*. New York: A Halsted Press Book. Saga Publications. 3–24.
- Eulau, Heiunz–J. D. Sprague 1964. *Lawyers in Politics*. New York: Boods-Merril.
- Hähne, Roland–Anette Kleszcz-Wagner 1987. Technokraten oder Politiker. Die linke Elite in Frankreich 1981 bis 1986. *Zeitschrift für Parlamentsfrage*, 4, 515–529.
- Herzog, Dietrich 1990. Der moderne Berufspolitiker. In: H. G. Wehling (Hrsg.): *Eliten in der Bundesrepublik Deutschland*. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer. 28–50.
- Hume, David 1968. Über das Faktionwesen. In: Lenk–F. Neumann (Hrsg.): *Theorie und Soziologie der politischen Parteien*. Luchterhand
- Jann, Werner 1986. Kein Parlament wie jedes andere. Die veränderte Rolle des Kongresses im politischen System der USA. *Zeitschrift für Parlamentsfrage*, 2, 224–247.

- Michels, Robert 1925. Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. Leipzig.
- Pokol Béla 1990. *A professzionális intézményrendszerek elmélete*. Budapest: Felsőoktatási Koordinációs Iroda.
- Pokol Béla 1991. A professziótól a professzionális intézményrendszerig, *Szociológiai Szemle*, 1.
- Pokol Béla (1992). Jogpolitika és jogrendszer. *Magyar Közigazgatás*, 2.
- Szabó Máté 1984. *Zöldek, alternatívok, környezetvédők*. Budapest, Gondolat.
- Thiébault, Louis 1991. The Social Background of Western European Cabinet Ministers. In: J. Blondel–Louis Thiébault (ed): *The Profession of Government Ministers in Western Europe*. London: Macmillan 5–18.
- Siwek-Pouydesseau, Jeanne 1975. *Franch Ministerial Staffs*. In: M. Dogan (ed): *The Mandarins of Western Europe*. New York: A Halsted Press Book, Saga Publications 196–209.
- Vogt Helmut 1983. Die Grünen in den Parlamenten der Bundesrepublik. Ein Soziogramm. *Zeitschrift für Parlamentsfrage*, 4, 500–517.
- Walter, Thomas (1986): Parlamentsreform in Hamburg: Es bleibt beim „Feierabend-Parlament“. *Zeitschrift für Parlamentsfrage*, 3, 388–395.
- Weber, Max 1970. *Állam, politika, tudomány*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó